

Platon'da Bilgisizlikten Bilgiye Giden Süreç

Özet

Platon'da, insan aklının kendi yolunda bilgisizlikten bilgiye gelişimi iki ana alan üzerinde uzanmaktadır; *doxa* alanı ve *episteme* alanı. Her şeyin durmadan akmakta, değişmekte olduğu, maddi, oluş ve yok oluş içinde olan tam anlamıyla gerçek olmayan, tam anlamıyla yokluk da olmayan, duyuşsal olan, oluş ve bozuluşa tabi olan, aldatıcı olanlar *duyuşsal dünyanın* nesnelere ve *duyuşsal dünyanın* bilgisi olan *doxa*dır. Bilginin veya bilimin konusu ise, duyuşlar üstü olan, maddi olmayan, oluş ve yok oluşa tabi olmayan, gerçek olan *idealardır* ve ideaların bilgisi olan *episteme*dir. Kendi içlerinde *doxa* ve *episteme*nin iki derecesi daha vardır. Böylece Platon'da bilgisizlikten bilgiye giden süreçte *eikasia*, *pistis*, *dianoia* ve *noesis* gibi dört zihin hali ya da biliş türü ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Terimler

Platon, Bilgisizlik, Bilgi, Sanı, Tahmin, Nanç, Anlayış veya Çıkarış, Kavrayış.

The Development from Ignorance to Knowledge in Plato

Abstract

In Plato, the development of human mind from ignorance to knowledge in its own way lies onto two main areas, namely the realm of *doxa* and the realm of *episteme*. Where everything flows incessantly, which is in material existence and absence, is not necessarily real, is not necessarily absence either, is sensual, is dependent on existence and decay, is delusive are the objects of the material world and the knowledge of the material world is *doxa*. The subject matter of knowledge or science is, on the other hand, is the *episteme* which is above senses, is not material and outside the realm of existence and absence, is real and is the knowledge of ideas. *Doxa* and *Episteme* also contain two more levels. Thus, in the process from ignorance to knowledge four mind settings or types of cognition such as *eikasia*, *pistis*, *dianoia* and *noesis* appear.

Key Terms

Plato, Ignorance (*agnoia*), Knowledge (*episteme*), Opinion (*doxa*), Conjecture or Picture Thinking (*eikasia*), Belief (*pistis*), Understanding (*dianoia*), Intellection (*noesis*).

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

Bilgisizlikten Bilgiye Giden Süreçte Doksa-Episteme Ayrımı

Platon'un, birden fazla diyalogunda, diğer sorunlarla ilgili görüşleriyle birlikte ilmi olduğu, zaman içinde bir ölçüde de olsa değişen bilgi anlayışının ilk izlerine, Geçmiş Diyalogları'ndan *Menon*'da rastlanır. Platon, hiç matematik bilmeyen bir köleye bir geometri problemini çözdürerek rasyonalizminin ve idealizminin en parlak kanıtlarını ortaya koydu ve bu diyalogunda, akılsal ruhun ölümsüzlüğünden ve bilginin belirsiz bir anımsama (*anamnesis*) olduğundan bahsetmiş, böylece bilgiyi *a priori* bilgiyle sınırlamıştır. Farklı bir deyişle, bilginin *a priori* olduğu ve *a priori* bilginin olanaklı olduğu ortaya koyabilmek için *anımsama teorisini* öne sürmüştür. Böylece, empirik bilgi ile *a priori* bilgi arasında bir ayrım yapmış olan Platon, ruhun ölümsüzlüğünü felsefi kanıtlarla ispatlamış olduğu *Olgunluk Dönemi Diyalogları*'ndan *Phaidon*'da, empirik olanın bilgisi *doksa* ile *a priori* olanın bilgisi *episteme* arasındaki farklılık problemini ontolojik bir yaklaşımla çözüme kavuşturmuştur. Platon, siyaset, ahlak, tanrıbilim, metafizik ve etik sorunlarıyla ilgili görüşlerinin de yer aldığı, *idealar kuramının* tam bir tasvirini yaptığı *Devlet diyalogunda* ise, temellendirip, geliştirdiği bilgi kuramının en ilmi biçimini sunmuştur. Diyalogun bilgi konusunda tüm Orta Dönem Diyalogları'nı temsil edebilecek bir nitelikte sahip olan V., VI. ve VII. kitaplarında, filozof, bilgi problemini ilkin yapmış olduğu çok önemli açıklamalarıyla, bütün bir Yaşlılık Dönemi boyunca sürdüreceği bilgi anlayışının¹, daha kapsamlı bir ontolojik çerçeveye kavuşturulmuştur.

Bilgi problemini ilkin yapmış olduğu açıklamalarını *doksa-episteme* ayrımı üzerine biçimlendirmiş olduğu *Devlet*'in söz konusu kitaplarında, gerek nesnelere, gerekse kendileri farklı oldukları için, *duyusal dünyanın* bilgisi olan *doksadan*, *ideaların* bilgisi olan *epistemeye* geçmenin zor, hatta imkansız olduğu ortaya koymuş olan Platon, bu tavrıyla, bir yanda görünenler veya duyulanlar, diğer yanda düşünülenler veya akılsal olanlar olmak üzere iki varlık alanını birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır (1992, 510a). Ontolojik bir ayrım yaratmış olan *-güne benzetmesinin* de temelinde yer alan- bu çizginin² bir yanını oluşturan *duyulur varlıklar* değişime, devinime, oluş ve bozuluşa tabidirler. Bunlar hakkında insanların *sanıları* vardır. Çizginin diğer yanını oluşturan *düşünümler varlıklar* ise, düşünme konusudurlar; insanların böyle şeyler

¹ Platon bilgi öretisini, Yaşlılık Dönemi Diyalogları'ndan *Theaitetos*, *Sofist* ve *Devlet Adamı*'nda da ilmiştir. Diğerlerinden farklı olarak bir bakıma bilgi problemini ele alıp ilmeye ayırdığı *Theaitetos*'da, bilginin veya özünün ne olduğu sorunu, fakat bilginin ne olduğu konusunda somut bir öneri ortaya koymamış, bilginin duyum veya algı olamayacağını söyleyerek, bilginin ne olmadığı konusunda açıklamalar yapmıştır. Ne var ki, Olgunluk Dönemi diyaloglarında ortaya çıkan, bir yanıyla akılla anlaşılabilir dünya, diğer yanıyla duyusal dünyadan meydana gelen ontolojik ayrım ve bu ontolojik çerçeveye dayanan *doksa-episteme* veya *empirik bilgi-a priori bilgi* ayrımı eklindeki epistemoloji örtülü olarak da olsa *Theaitetos*'da devam etmiştir.

² *Çizgi benzetmesi*, Platon'un *Devlet*'te, idealar kuramını açıklamak için gösterdiği üç benzetmeden biridir. Diğer benzetmeler; *güne benzetmesi* ve *ma ara benzetmesidir*. Kısaca, güne benzetmesi, güne iyi ideasıyla karıştırılabileceğini gösterir: iyi ideası sadece düşünenin erişebileceği dünyada değil; güne, de duyusal dünyada ona karışık gelir. *Bölmü çizgi benzetmesi*, bilme yetimizin farklı amaçlarda gerçekleştireceğini gösterir. *Ma aradaki mahkumlar benzetmesi* ise, algılanabilen dünya hakkındaki bilgimiz ile idealara ilkin elde ettiğimiz idrak arasındaki ilmiyi göstermeye hizmet eder.

hakkında *bilgisi* vardır. Bu yüzden de, aynı şey hem epistemenin hem de doksanın konusu olamaz (Platon 1992: 478d), bilenin düşüncesi bilgi, görünüşe bakanın düşüncesi ise sanıdır (a. g. e., 476d).

Platon'a göre, epistemenin iki temel özelliği vardır; *doğru olmak* ile *var olan hakkında olmak*. Aksi halde var olmayan bir şeyi bilmek olanaksızdır. Bilen, bir şeyi bilmek zorundadır ve onun bildiği şey var olan bir şey olmalıdır. Bu açıdan bakınca, mutlak bir biçimde var olanın mutlak olarak bilinebilir olduğu, buna karşın hiçbir şekilde var olmayanın mutlak olarak bilinemez olduğu söylenebilir (a. g. e., 477a). Görülen o ki, Platon, *varlık (to on)* ile *yokluk (me on)* arasına ayrılıktan öte, bir uçurum yerle tirmiştir. Fakat hem var olan ve hem de var olmayan şeyler söz konusu olduğunda, onlar bu iki uçurum arasında yer alacaklardır. Bu durumda, ortaya bilginin konusu olabilecek, olanaklı üç nesne çıkmaktadır. Bu nesnelerin ilki; *varlık*, ikincisi; *yokluk*, üçüncüsü ise; *varlık ile yokluk arasındaki hem var olan, hem de var olmayan şeylerdir*. Her biri ayrı bir bilgi tarzını belirlemede olan bu nesnelere *yokluk*; bilgisizlik (*ignorance; a gnosis*), *varlık*; bilgiyi (*knowledge; episteme*), *varlıkla yokluk arasında kalan* ise; sanıyı (*opinion; doxa*) belirlemektedir (Plato 1980b, 476d-e / 477b).

Platon'a göre, kendisinde karıştıları barındırmayan, deşizmez ve kendi kendisiyle özde olan; gerçek olan, gerçekten var olan akılla anlaşılabilir olandır. Bu özellikleri taşıyan *ideal gerçeklikler* ise, epistemenin, *a priori* kavrayış düzeyinin nesnelere dir. Ne var ki, duysal dünyadaki nesnelere karıştı yüklemelere konu olup, kendi kendileriyle özde olmayan ve deşiz nesnelere dir, bu yüzden de duysal dünya gerçek olamaz. Çünkü Platon'a göre, "her şey deşizdir, hiçbir şey olduğu gibi durmazsa bilgiden de söz edilemez. Bilgi durmadan deşiz durursa bilgi olmaz; bundan dolayı sonuç çıkar: Ne özne kalır bilecek, ne de nesne kalınır bilinecek. Tersine, bilecek hep bir özne, bilinen güzel gibi, iyi gibi şeyler varsa, bunların sürekli bir akışla, devinmeyle hiçbir benzerlikleri yoktur" (1982b, 440a-b). Platon'un, duysal dünyaya yaklaşımı Herakleitosçulardan aldığı etki ile açıklanmıştır. Aristoteles'e göre de, Platon "ilk gençliğinden itibaren Cratylus ve Herakleitosçu öğretilerle tanıştığından (bütün duysal şeyler her zaman bir akı halindedirler ve onlar hakkında bilgi yoktur), sonraki yıllarda da bu görüşleri savunmuştur" (1941, 987a30).

Platon için, duysal dünyanın hiçbir biçimde, hiçbir anlam içinde gerçek olmadığını söylemek de olanaklı değildir. Çünkü Platon'a göre, duyulur şeyler de idealardan pay alarak var olabilirler. Nitekim duysal dünya, bizim içinde yaşadığımız bir dünya olarak, yanlısamanın olabilmesi için bile, bir şekilde var olmalıdır. Bu yüzden Platon, duysal dünyanın hiçbir anlam içinde gerçek olmadığını, hiçbir şekilde var olmadığını söylemez. Bunun yerine varlık ve gerçeklik derecelendirmesine gider: *Mutlak gerçeklik, tam bir yokluk* ve bunların arasında ki *duysal dünya*, yani tam anlamıyla gerçek olmayan, tam anlamıyla yokluk da olmayan doksanın nesnelere dir.

Platon doksa ile episteme arasındaki ayrımı *etkilerine* ya da *sonuçlarına* bakarak da ortaya koymuştur. Ona göre, doksa ile episteme, farklı nesnelere sahip oldukları için, farklı yeti ya da güçlerdir (1992, 477b). Platon'un yeti dediği "öyle bir şeydir ki, onunla yapabileceğimizi yaparız, bütün yapıcı varlıklar gibi. Örneğin, görme, işitme birer yetidir" (a. g. e., 477c). Böylece, söz konusu güçleri ayırt edebilmek için, elimizde *nesne ölçütü* nün yanı sıra ikinci bir ölçüt daha vardır; *etkiler ölçütü*. Nitekim aynı güçler aynı nesneye sahip olur ve aynı etki ya da sonuçları doğururlar. Farklı güçlerin

ise, farklı nesnelere olur ve bunlar farklı sonuçlara yol açar. Platon bunu, “bir yetinin konusuna, yaptıklarına bakarım. Buna bakarak her birine bir ad veririm. Konuları ve yaptıkları birse onları da bir sayarım, ayrıysa ayrı” (a. g. e., 477d) ekinde ifade etmiştir.

Doksa ve episteme farklı nesnelere sahiptirler, daha doğrusu aynı nesnelere sahip olabilmeleri imkansızdır. “Akıllı başında bir adam yanılmayanla yanılabileni nasıl birbirine karşı olabilir?” (a. g. e., 477e). “Epistemenin konusu varlık oldu una göre, doksanın konusu varlıktan başka bir şeydir” (a. g. e., 478b) bu açıktır. Bu yüzden de, doksa ile episteme farklı etkilere yol açmaktadırlar. Epistemenin daima doğru olması, açık seçik ve kesin olması doğrudan doğruya nesnelere doğrudan, yani nesnelere doğrudan değil, kalıcı ve sürekli olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim epistemenin nesnesi, kendinde olduğu biçimiyle varlığı sahiptir. Epistemenin nesnesi, kendisinde karışık yükümleri barındırmayan, kendi kendisiyle özde ve de i mez olan varlığı bizzat kendisidir. Diğer taraftan doksanın nesnesi mutlak varlıkla mutlak yokluk arasındadır. Gerçeklikten tümüyle yoksun olana, hiçbir şekilde var olmayana bilgisizlik (*agnosis*) karşılık geldiğinden, bilgisizliğin nesnesi, hiçbir şekilde var olmayan mutlak yokluktur (*me on*). Hiçbir şekilde var olmayan, hiçbir gerçekliği olmayan hiçbir zaman bilinemez. İşte, doksa hiçbir şey üzerine olması olanaklı olmadığına göre, doksanın nesnesi mutlak varlıkla, mutlak yokluk arasındadır. Ne tam varlık, ne de tam yokluk diyebileceğimiz ama hem var olan ve hem de var olmayan şeydir (a. g. e., 478e).

Mutlak varlık mutlak olarak var olanı, mutlak gerçekliği, tümüyle gerçek olanı, akılla anlaşılabilir olanı, kendi kendisiyle özde olanı gösterir. *Mutlak yokluk* ise, hiçbir şekilde var olmayana, gerçeklikten tümüyle yoksun olanı gösterir. Buna karşın, bu ikisi arasında kalan *duyusal gerçeklik* ise, hem mutlak varlıktan ve hem de mutlak yokluktan pay alarak, aynı anda hem var olanı ve hem de var olmayana gösterir. Bir başka deyişle o gerçeklikten tümüyle yoksun olma düzeyine inmez, ama tam bir gerçekliğe de hiçbir zaman ulaşamaz.

Epistemenin daima doğru olmasına, hiçbir zaman yanlış olamamasına rağmen, doksa her zaman yanlış açıktır. Episteme açık seçik ve kesin iken, doksa açık seçiklikten yoksundur ve kesin değildir. Doğru olanın bilgisi olan episteme bizi yalnızca doğru rularla temas geçirir. Doksa ise, bizi doğru rulara olduğu kadar, yanlışlara da götürür. Doksanın yanlış olabilirliği de onun yalnızca varlığı görünümüne ulaşabilmesinin bir sonucudur. Buna göre, doksa yoklukla varlık arasındaki, ara gerçeklik olarak, hem var olan ve hem de var olmayan şeydir. Çünkü “hem var hem yok diyebileceğimiz şeylere, kesin varlıkla kesin yokluğun ortasıdır diyebiliriz” (a. g. e., 477a). Böyle olunca da ortaya hem var olan ve hem de var olmayan bir gerçeklik anlayışı çıkmaktadır.

Doksanın nesnesi, duyusal gerçeklik alanında yer alır. Duyusal gerçeklik birçok görünümü sergilemekte olup, kendi kendisiyle hiçbir zaman aynı kalmaz. Doksa, “görünüşe göre düşünebilmemizi sağlayan yetidir” (a. g. e., 477e). Epistemenin konusu var olan, olanın kendisiyken, doksanın konusu görünüşlerdir. Doksanın kavradığıyla kesin bilginin kavradığı aynı şey olamaz. Doksa ne bilgidir ne bilgisizlik (a. g. e., 478c). “Bilgi varlığı, bilgisizlik de yokluğu başlı oldu una göre, bu tür lüsüne bilgiyle bilgisizliğin ortasında bir şey diyeceğiz” (a. g. e., 477b). “Bir sürü güzel şeylere bakıp da yalnız güzelliği göremeyen, bunu görenin ardından gidemeyen, bir sürü doğru şeye

bakıp doğruluğun kendisini göremeyenlerin her şey hakkında sanıları var diyeceğiz, ama bunlar sanıların ardındaki gerçeği bilemezler” (a. g. e., 479e).

Duyusal gerçeklikler mutlak varlıkla mutlak yokluk arasında bulundu undan, mutlak yokluktan daha fazla, buna karın mutlak varlıktan daha az gerçekli e sahiptirler. Buna göre, doksanın nesnesi olan duyusal gerçeklikler de i en, hiçbir zaman kendi kendileriyle aynı kalamayıp yok olan ara gerçekliklerdir. Bu yüzden doksa yanlı olabilemekli e sahip olan bili türüdür. Oysa epistemin yanlı olabilmesi olanaksızdır. Çünkü epistemenin nesnesi bilen yanlı a dü ürebilecek bir nesne olamaz; o kendisine yüklenen niteli e gerçekten, mutlak ve ko ulsuz, ezeli-ebedi ve zorunlu olarak sahip olmak durumundadır.

Platon burada, epistemeyi doksadan ayıran önemli bir özellik olarak *yanlı olamamaklık* özelli ini do rudan do ruya ve yalnızca bilginin nesnelere dayandırmı tır. Bir ba ka deyi le, Platon epistemeyi doksadan ayırırken, bilginin onsuz olunamaz ko ulu olan do ruluk özelli ini, bilen özne yerine, tümüyle bilginin nesnelere aramı ve bulmu tur. Yani, Platon nesneyi öne çıkarmı tır. Çünkü Platon bilginin do rulu unu ve bu arada kesinli ini do rudan do ruya ideaların de i mezli ine, süreklilik ve kalıcılı na ba lamı tır. Buna göre, episteme, her ne ise gerçekten de, mutlak ve ko ulsuz, ezeli-ebedi ve zorunlu olarak o olanın bilgisidir. Bunun tam kar ıtı olan bilgisizli in nesnesi ise, hiçbir ekilde var olmayan, yalnızca yokluktan pay alan, yani ona yüklenen nitelikten tümüyle yoksun olandır.

Sonuç olarak denilebilir ki, doksanın, duyusal görünü lere ili kin *inanç*, *sanı* ya da *kanı* anlamına gelmekte oldu u ve epistemeden farklı bir güç ya da yeti (*dynamis*) oldu u açıktır. Episteme bilme gücü iken, doksa, inanma, bir inanca ya da kaniya sahip olma gücüdür. *Bilme gücü* eylerin varlı ma, yani gerçekli in bizzat kendisine yönelirken, inanma, sanma ya da kaniya varma gücü, yalnızca mutlak yoklukla mutlak varlık arasında kalan nesnelere ula ma olana ı verir. Bu gizil güçler (*dynamis*) birbirlerinden hem nesneleriyle, hem de etkileri ya da sonuçlarıyla ayrılırlar.

Episteme, her ne ise mutlak ve ko ulsuz, ezeli-ebedi ve zorunlu olarak o olan eylere sahip oldu u için, ba ka zihin hallerinden farklı olarak, adına *bilme* diyebilece imiz bir zihin hali do urur. Buna kar ın doksa, her ne ise o ve hem de onun kar ıtı olan eylemler olarak, belli bir türden nesnelere sahip oldu u için, adına *inanma*, *sanı* ya da *kanı* diyebilece imiz bir zihin haline yol açar.

Bilgisizlikten Bilgiye Giden Süreçte Eikasia, Pistis, Dianoia ve Noesis Ayrımı

Platon, iki gizil güç olarak belirledi i doksa ve episteme arasındaki farklılı ı *ık benzetmesiyle* açıklamaya çalı ır. Buna göre, *episteme* ya da *gnosis* (bilgi) aydınlık iken, *a gnosis* (bilgisizlik) karanlıktır. Doksa ise, epistemeden daha karanlık, tam bir bilgisizlik olan *a gnosis*ten daha aydınlıktır. Bu durumda, Platon'un, zihin hallerinin ya da bili türlerinin sınıflamasının veya “bilgilerin aydınlık ve karanlık derecelerine göre sınıflanmasının varlık kuramı çerçevesinde yapılması gerekti i” tezi haklılık kazanmaktadır. Çünkü “Platon'un her bilgi çe idine kar ılık gelen bir varlık çe idi vardır. E deyi le, Platon nesnesine bakıp bilgi ayrımı yapar. Böylece bilgilerin aydınlık

ve karanlık olmalarına göre sıralanması, do rudan do ruya onlara kar ılık gelen varlıkların gerçekli ine ba lıdır. En aydınlık bilgi olan epistemeye kar ılık Y deası ve di er idealar gelmektedir. Üçüncü derecede bir do rulu a sahip olan inanç bilgisine ise görünen eyler kar ılık gelmektedir” (Çüçen 1996, s. 110). Farklı bir ifadeyle, “Platon’a göre, bir bilginin do ruluk derecesi, onun konu olarak aldı ı eyin veya nesnenin varlık dercesine tabidir. Bir ey ne kadar var ve gerçekse, onun bilgisi de o ölçüde do rudur veya do ruluk içerir” (Aslan 2006, s. 315).

Platon’un bu tavrının nedeni, ‘hiç de i meyen bir gerçeklik’ aramı olmasında yatmaktadır. Bunun içindir ki, hem epistemolojik olarak bilginin gerçekli ini, hem de ontolojik olarak varlı ın gerçekli ini ortaya koymu tur. Böylece idea’yı hem bilginin hem de varlı ın en yüce nedeni saymı ve episteme ile ontoloji arasında bir ayırım yapmayı bu iki dalı ili kilendirmi tir.³

Platon’un bilgi kuramına göre, en genel anlamda her biri dört ayrı gerçeklik düzeyine ya da evresine kar ılık gelen dört ayrı bili türü vardır. Platon, dealar Kuramı’na dayandırdı ı ve sistemli bir yapı sergiledi i *Devlet diyologunun* VI. kitabında bu bili türlerinin en yüksek bölümünün *kavrayı* (intellection or reason), ikincisinin *anlayı* ⁴ (understanding), üçüncüsünün *inanç* (belief) ve sonuncusunun, *sanı, tahmin* (picture thinking or conjecture) oldu unu varsaymı tir. Sonra bunları aydınlık (clearnes and precision) derecelerine göre sıralamı , bunu yaparken de, bir eyin gerçe e ne kadar yakın olursa o kadar aydınlık olaca ının unutulmaması gerekti ini vurgulamı tir (Plato 1980b, 511e). Yedinci kitapta ise, “bilginin ilk bölümüne *bilim* (science), ikincisine *anlayı* (understanding) üçüncüsüne *inanma* (belief), dördüncüsüne *tahmin etme* (conjecture or picture thinking); son ikisine *ortak kanı* (collectively

³ Platon, gerek bilgi türleri arasındaki farka dikkat çeken bilgi görü üyle, gerekse bu farklılı ı dayandırdı ı varlık görü üyle bilgi felsefesi tarihinde ilk büyük filozoftur. Ona bu yerini kazandıran, hem bilgiye, do ru-kesin bilginin olana ına ili kin yaptı ı çözümlenmeler, hem de bilgi ile var olan ya da bilginin do rulu u ile bilginin konu edindi i var olan yapı özelli i arasındaki ba lantıya, dolaylı bir biçimde de olsa i aret etmi olmasındadır (Tepe, 1995; 20).

⁴ Platon, bilgi türlerinden ikincisini *dianoia* (d i a n o i a) olarak adlandırmı tir. *Dianoia* genel anlamda bilgidir, fakat istenilen en yüksek, en yüce bilginin derecesine eri emeyen türde bilgidir. Paul Shorey, Platon’un / *Politeía* adlı eserinin “Republic” adı ile yapmı oldu u ngilizce çevirisinde (Plato 1980b) *dianoia* terimini ngilizce’de “understanding” olarak ifade etmi tir. Yukarıdaki alıntıda, ngilizce kayna a sadık kalmak adına “understanding” teriminin kar ılı ı olarak “**anlayı**” (anlamaktan türetilmi olarak, anlam ba lamlarını kavrama yetene i, e deyi le *anlık*) terimi kullanılmı tir. Oysa makalenin genelinde *dianoia* “**çıkartı**” terimi ile ifade edilmi tir. Çünkü *dianoia* Türkçe’de “**anlayı**” de il, “**çıkartı**” veya “**çıkarsamalı akıl yürütmeye dayanan bilgi**” olarak anlam ve ifade bulmaktadır. Nitekim Sabahattin Eyübo lu ve M. Ali Cimcoz, Platon’un aynı eserinin “Devlet” adı ile yapmı oldukları Türkçe çevirisinde “**çıkartı**” terimini kullanmı lardır. Kadir Çüçen de, “**nanç Ve Bilgi (Akıl) kilemi**” adlı makalesinde *dianoia*’nın Türkçe kar ılı ını “**çıkartı**” olarak kullanmı tir. Di er taraftan Ahmet Arslan, Aristoteles’in *μ / metá physiká* adlı eserinin “Metafizik” adı ile yapmı oldu u Türkçe çevirisinde ki bir dipnotta (1996, s. 229), Platon’un Devlet, VII, 511e; VII, 533a-534a’da konusu sayı ve geometrik figürler olan *dianomia* ile konusu iyi olan ve ideaların bilimini te kil eden *noesis* arasında ayırım yaptı ını belirtmi , “Yabancı Terimler ve Kavramlar Dizini”nde de; *dianoia*’nın “**çıkarsamalı aklın eylemi, çıkarsamalı dü ünçe**” oldu unu belirtmi tir.

opinion), ilk ikisine ise *kavrayı* (intellection)" (a. g. e., 534a) denilmesi gerektiğini söylemiştir.

Görüldüğü gibi, Platon'da, insan anlıının kendi yolunda bilgisizlikten bilgiye gelişi iki doksa (*sani*) ve episteme (*bilgi*) ekinde ki iki ana biliş evresi üzerinde uzanmakta, yanı sıra episteme ve doksa da kendi içlerinde iki evreye ayrılmaktadır. Böylece bilgisizlikten bilgiye giden süreçte dört evreye ayrılmaktadır. Bilginin konusu olan şeyler açısından bakıldığında ilk iki bilginin, yani epistemenin konusu akılla kavranan şeylerdir (*noeta*). Son iki bilginin, yani doksanın konusu ise, duyular yoluyla algılanan şeylerdir (*doksata*).

Konuya bilen zihin açısından bakılacak olursa, Platon, biliş türlerinin sınıflandırmasında, kavranan dünyada yer alan şeyler de aynı şekilde diğer idealara karşı gelmekte olan, ideaların bilimini oluşturan en yüksek bölüme saf akılsal olan "bilme"yi (a. g. e., 534a) veya "kavrayı" (*noesis*)⁵, (a. g. e., 511a) yerleştirir. En yüksek biliş türü olan "kavrayı" veya "bilme", doğrudan doğruya idealara yönelmiş "sezgisel akıl"dır. Eyleyi le, görülen, duyulan hiçbir şeye başvurmadan, tam anlamıyla soyut usavurma yoluyla idealara ilerleme durumudur. Söz konusu bilgi, deşimyenin bilgisidir. Matematiksel bilgiden bile daha ilerde olan tümellerin bilgisidir. Nesnelere tamamen akılsaldır, eyleyi le salt akıl ile kavranır, hiçbir duyusal öğeyi içermez. Öncesiz sonrasızdır, meydana gelmemiştir, yok olmaz. Bu yüzden de bilginin bu türü *en aydınlık* olmalıdır.

İkinci katmanda, yine kavranan dünyada yer alan, "çıkarı" (a. g. e., 511a, 534a) yani "çıkarsamalı akıl yürütmeye dayanan bilgi" (*dianoia*) ya da "tüm dengeli bilgi" yer alır.⁶ Çıkarı, ilk ilkelerin, ideaların bilgisini varsayar, onların üstüne kurulur. Bir matematikçi gibi, bir önceki aşamanın nesnelere birer yansıması olarak ele alıp, onları varsayımlar olarak kullanıp, bir varsayıma doğru akıl yürütme durumudur ve bu bilgi türü de *aydınlıktır*. Çünkü *dianoia*, aydınlık ve karanlık ayrımını sağlayan çizginin nesne açısından "dünyâ ünlüler"e (*noeta*) ve ansal duyurum açısından "episteme"ye (*bilmeye*) karşı gelmekte olan üst bölümüne denk gelir.

Doğru olanı deşim, var olanı bilmeye yarayan, deşimyenin bilgisi olan geometri (a. g. e., 527b)de örneklenmiş biçimiyle üçgenler, dörtgenler gibi matematik varlıklara yönelmiş olan çıkarı (*dianoia*) da bilme (*episteme*) gibi 'oluşturulan'ın

⁵ Antik Yunan felsefesinde *dünyâ ünlü edimi*, *nous*'un deşim biçimi anlamında kullanılan *noesis*, duyuma, duyu organları aracılığıyla algılamaya karşı olarak *dünyâ ünlü*; adım adım ilerleyen akıl yürütmeye karşı olarak da *sezgiye* karşı gelmektedir. Felsefesinde *noesis*'e yer veren sadece Platon değildir. Gerek Sokrates öncesi filozoflar, gerek Aristoteles, gerekse Plotinos ile diğerleri bilginin türlerini sınıflarken *noesis*'e farklı farklı da olsa felsefelerinde yer vermişlerdir. Ayrıca *noesis*'in Husserl'in görüngü biliminde de *dünyâ ünlü edimi* olarak önemli yer tuttuğu da unutulmamalıdır.

⁶ En genel anlamıyla, bir dünyâ ünlüden diğerine geçiş, dünyâ ünlüde bir inançtan diğerine geçiş olarak tanımlanabilecek olan *çıkarı* veya *çıkarsama*, kendi içinde tüm dengeli çıkarsama ve tümevarımsal çıkarsama olmak üzere ikiye ayrılır. Buna göre, *tüm dengeli çıkarsama*; genelden özele, tümelden yine tümele ya da tikele doğru gitmekten, tümevarımsal sonuçları ya da hipotetik kavramları uygun durum ya da örneklerle uygulamaktan oluşan akıl yürütme türüdür. Buna karşı *tümevarımsal çıkarsama*; tek tek olgulardan genel bir sonuca gitmekten, gözlemlenen ve araştırılan fenomenler arasında belli bir türden düzen, bir sınıf karakteri, yasa ya da sistem bulmaktan oluşan aklı yürütme türüdür.

de il, 'de i meden kalanın' bilgisidir. Ama 'çıkarı'ın objelerinde, özellikle geometrik ekillerde, duysal bir eyde vardır. 'Çıkarı'ın nesnelere 'bilme'nin nesnelere (idealdan) ayıranda budur. Nitekim matemati in nesnelere, yani *mathemalar*⁷ ("ö renilmesi gereken ey"ler), idealar ile duysal cisimler arasında yer alan bir ara alan gibidir. Bunlar da, idealar gibi, öncesiz sonrasızdır, meydana gelmemi lerdir, yok olmazlar, bunun içinde akılsal bilginin konusudurlar. Ama idealar gibi, salt, katkısız, maddeden arınmı de illerdir. Bundan dolayı matematik, 'olu'un (*genesis*) bilgisi olan sanı (*doksa*) de il, 'öz'ün (*ousia*) bilgisi olan dü üncedir (*neosis*), ama anlı a (*dianoia*) ba lı olan bir dü üncedir. Salt 'öz'ün bilgisi olan bilmeden de bu bakımdan ayrılır.

Akılla kavranan eyler (*noeta*), veya görülmezler (*aorata*) olarak ifade edilmi olan söz konusu iki tür bilgi, yani bilme (*episteme*) ve çıkarı (*dianoia*) kelimenin asıl anlamında bilgi veya bilimlerdir.

Aydınlık ve karanlık ayırımını sa layan çizginin alt bölümü olan, yani karanlık bölüme denk gelen üçüncü katmandaki üçüncü tür bilgiye Platon'un verdi i ad, sanılan dünyadaki 'görünen eyler'e (*orata*) kar ılık gelen "inanma" veya "inanç" (*pistis*) tır. Pistis en alt derecenin bir üstünde bulunur. Bu yüzden de bu bili türü, *en az karanlık* olandır.

Pistis, bilgi veya çıkarı in tersine 'de i meden kalanın' de il, 'olu içinde olan'ın bili idir. Olu u, do up öleni bilmeye yarar. Bu yüzden de, de i enin, duysal olanın bili idir. E deyi le, inanç bili inin nesnelere, öncesiz sonrasız de il, olu ve yok olu içindeki varlıklardır. Bu yüzden de duysal eylerin kendilerini, yani canlı varlıkları, bitkileri, tüm do al ve yapay nesnelere gerçek sayma durumudur. "Böylece Platon'da episteme, varılmak istenen gerçek ve do ru bilgi olurken, inanç ise, karanlık içinde kalan varlı ı ile do ruluktan uzak kalmaktadır. Epistemenin bilgisi, bilgi olarak anlaşılmı ve inanç bilgisi ise, de eri olmayan karanlık bilgi olarak kabul görmü tür. Platon bilgi ve inanç ikilemini felsefeye sokarken, bilginin aranması gereken bir erdem oldu u dü üncesine de kapı aralamı tır" (Çüçen 1996, s. 111).

Pistis kesiminin nesnelere tüm do ayı kapsar. Bu yüzden, örne in bir 'at'a ili kin tek dü üncesi tikel olgusal atlara ili kin dü ünce olan, tikel atların 'ideal at'a, belirli türe ya da evrensel "öykünmeler" (*mimesis*) oldu unu göremeyen bir insan "inanç" durumundadır. Bu insan; 'at'ın bilgisini de il, ama ancak 'at'ın sanısını elde etmi tir.

Dı sal do anın gerçek olgusal oldu u yargısında bulunan ve onun görülmez dünyanın az çok "olgusal-olmayan" bir e lemi oldu unu göremeyen "bir sürü güzel eylere bakıp da yalın güzelli i göremeyen, onu görenin ardından gidemeyen, bir sürü do ru eylere bakıp do rulu un kendisini göremeyen her ey üzerine sanıları vardır diyece imiz, ama sanıların arkasındaki gerçe i bilmeyen... sanı dostu yani filodoks" (Platon 1992, 479e-480a) ancak "inanç" durumundadır. Bu insanın durumu, gördü ü

⁷ Matematik terimi, Antik Yunanca'da "ö renmek, ö renilmesi gereken ey" anlamlarına gelen *mathema* sözcü ünden türemi tir. Adıvar (1994, 45) bu konuda öyle demektedir: "Platon'un Timaios'unda rastlanan *mikson eidion* denilen kurama göre, idealar evreni ile nesnelere evreni *mathema* denilen matematik kavramlar ve sayılardan ibaret olan orta bir evrende birle ir. dealar evreninin nesnelere evreniyle birle irken ortaya matematik, sayılar ve ekiller çıkmasıyla Platon'un büyük ö rencisi Aristoteles gibi nitelikçi bir filozof de il, belki evren olaylarında nicelik arayan bir filozof oldu u, yani Pythagoras'tan etkilendi i anlaşılr."

imgelerin olgusal dünya oldu unu dü ünen hayalperestinki kadar kötü de ildir, ama gerçek bilgiye (*episteme*) eri mi biri veya öz varlı ı arayan bilgi dostu yani filozof (a. g. e., 480a) kadar iyi de de ildir.

Nitekim bir eyin oldu unu bilmekle, yalnızca öyle oldu una inanmak arasında önemli bir ayrım vardır. Bu ayrımın önemli bir noktası, bilginin do rulukla ba lantısıdır. E er herhangi biri, bir önermeyi bildi ini bildiriyorsa bu, o önermenin do ru oldu una i aret eder; öte yandan inanç yanlı da olabilir. Bir eyi bilen bir ki i, yalnızca do ru bir inanca sahip olmakla yetinmeyip, inancını do rulamalı, onun hesabını verebilmeli ve neden do ru oldu unu açıklayabilmelidir.

Çünkü Platon'a göre, bilgi do ru sanının ilerletilmesidir. Bilen ki i, samsının neden do ru oldu unun bir tür açıklamasını verebilen ki idir. Çünkü "kanıta (*logos*) dayanan do ru sanı (*true belief*) bilgidir; bu kanıttan yoksun olanın ise, bilgi ile hiç bir ilgisi yoktur. Hatta hiç kanıt olmayan eyler bilinmez, ama kanıtı olanlar bilinebilir" (Platon 1986, 201d). E deyi le, kanıtlanmış veya hesabı verilmiş (*logos*) do ru sanılar (*right opinion*) bilgi olurlar ve sa lamla ırlar. "Bunun içindir ki, bilgi doru sanıdan daha de erlidir" (Platon 1982a, 98a).

Di er tarafta Platon, bilginin, yalnızca bir açıklamayla desteklenen do ru inanç (*opinion*) oldu undan de il, aynı zamanda yanılmaz, yani kesin ve a maz olmasından da söz etmiş tir (1992, 477e). Ayrıca bilgi ve inancı, farklı "güçler" ya da "yetiler" olarak da sınıflandırmış tir. Böyle bir sınıflandırmadan da bunların farklı nesnelere sahip oldukları sonucunu çıkarmış tir. Platon, bilgi nesnelere inanç nesnelere arasında oldu u öne sürülen bu ayrımı bilginin "olana" ba landı mı, oysa inancın "olana" ve "olmayana" ba landı mı söyleyerek açıklamış tir (1992, 479).

Dördüncü tür bili türü için Platon'un kullandığı kelime ise "tahmin", hatta "yanılgı" (*illusion*) ya da "bo dü ünçe" anlamına gelen "eikasia"dır. Bir konusu olmayan veya konusunun bir gerçekli i olmayan bu tür bir bili in bilgi olmadığı açıktır. Bu katmanda, görünüş ler dünyasında yer alan, sanılan dünyadaki yansılara kar ılıklı gelen, olu a ait olan sanı yer alır. Platon'a göre, en alt seviye olan tahmin (*eikasia*) derecesi, nesne olarak ilkin "imgeleri" ya da "gölgeleri", ikinci olarak sudaki ve parlak yüzeyle cisimlerdeki yansımaları ve bu türden her eyi, hatta sanat eserlerindeki taklitleri dahi içine alır. Özetle *eikasia*, duyuşal eylerin gölgelerini, yansımaları ve bu tür görüntülerini gerçek sayma durumudur. Platon, Sofistlerin retorik sanatının gerçek do asıyla, tragedya gibi sanatların özünü gösterebilmek için, bu bili tarzına dahil eder (Cevizci 2001, s. 143). *En karanlık* olan ve son katmanda yer alan eikasia tüm a a ıdanlı ına kar ın yine de bir bili türü olarak geçer.

Platon için görünen dünyaya yönelen ve bu anlamda genel olarak kanı, sanı (*doksa*) diye nitelendirilmesi mümkün olan son iki bilgi tarzı arasındaki fark, temelde, bir güvenilirlik farkıdır. nanç (*pistis*), di erlerinden farklı olarak arkasında sa duyuya dayanan bir güvenilirli e sahiptir.

Kanınin veya sanının (*doksa*) konusu olan eyleri bilginin (*episteme*) konusu olan eylerle kar ıla tırsak Platon'a göre birinciler (*doksa*) ikincilerin (*episteme*) olsa olsa birer kopyası olma durumundadırlar. Ba ka bir deyi le görünen dünya dü ünülen dünyanın, duyuşlarla kavranan eyler (duyuşal varlıklar, tikeller) akılla kavranılan eylerin (idealar, tümeller) kopyasıdır. Ancak öte yandan özellikle birinciler (*doksa*),

yani duyuşal eylemler kendi aralarında da birbirlerinden belli bir anlamda ayrılırlar. Doğal varlıklar ve insan elinden çıkma nesnelere akılsal varlıkların kopyaları (yansılar, gölgeleri) olarak kabul edersek, bunların kopyalarından da söz edebiliriz. Örneğin güzel sanatların ortaya koyduğu ürünler bu tür eylemlerdir. Yani onlar “kopyaların kopyaları, yansının yansısı veya gölgelerin gölgeleri”dirler (Aslan 2006, s. 316).

Antik Yunan felsefesi göz önünde bulundurulduğunda, gerçek bilgi (*episteme*) ile daha aşağı düzeyde, duylara dayanan, demokritik türü, yani doksa arasındaki bilgi kuramsal ayrımın köklerinin Sokrates öncesi felsefede Ksenophanes ve Parmenides'e kadar uzandığı görülür. “Gerçek bilgi” anlamında kullanılan *gnosis* ya da *episteme*'ye karşılık gelen terim *doksa*; “sanı”, “kanı” ya da “inanca dayalı bilgi”e karşılık gelen terimdir. Kavramın doğrudan çevirisi, “inanç”, “kanı” arasında bir anlam ortaya çıkarmaktadır.

Sonraları Platon ile Platoncu gelenekte bu bilgi kuramsal ayrım inceliklerle tanımlanmıştır; doksa (nesnelere duyuşal yoluyla algılanan tek tek varlıklar) karşısında, episteme (nesnelere idealar olup bizi tümelini bilgisine ulaştıran) her zaman üstün tutulmuştur (Platon 1992, 476e-480a / Platon 1986, 187c, 200d).

Platon, ‘var olan bilenebilir’; var olmayan hakkında hiçbir biçimde bilgi ortaya konamaz demektir. Gölgeler, yansılar ise, hem var hem yok denebilecek eylemlerdir. Bunlar varlıkla yokluk arasında eylemlerdir. Gölgeler, doğa nesnelere, canlılar, insanların yaptıkları eylemler böyledir. Bu eylemler hakkında ortaya konanlara bilgiyle bilgisizliğin ortasında bir eylem denecektir.⁸ Bu, yine bir yeti olan epistemedeki ayrı bir yetidir (*dynamis*), sanı ortaya koymadır (Platon 1992, 477c-e). Platon'a göre, doğru sanı ile bilgi, insanı doğruya yönelten kılavuzlardır (Platon, 1982a; 99a). Bilme de, sanı da, görünümüne göre dünebilmemizi sağlayan yetidir. (a. g. e., 477e). Bilginin konusu var olanken, olanın kendisiyken, sanının hakkında olduğu eylem görünümüdür. Sanının kavradığıyla kesin bilginin kavradığı aynı eylem olamaz. Sanı ne bilgidir ne bilgisizlik (a. g. e., 478c). Platon'a göre, bir dolu güzel eyleme bakıp yalnız güzelliğini göremeyenin, bunu görenin ardından gidemeyenin; bir sürü doğru eyleme bakıp doğrulunun kendisini göremeyenlerin her eylem hakkında sanıları var denir, ama bunlar sanıların ardındaki hakikati bilemezler (a. g. e., 479e).

Platon, bilgi (*episteme*) ile sanı (*doksa*) arasında ayrım yaparken, bilginin ancak mutlak, demokritik bilgi nesnelere varsa olanaklı olduğunu savunur. Duyulur nesnelere varlıklarının demokritik bakımından idealarından daha sonra gelirler, çünkü varlıkları idealarından pay almalarına bağlıdır. Ne var ki ideaların kendileri asla kendi karşılıklarını kendi içlerinde bulundurmazlar. Ne işler aynen o olarak var olurlar; doğaları gereği birbir eylemin doğalarına girmesine olanak tanımazlar. Öte yanda duyulur nesnelere kendi doğalarını, varlıklarını, düzenlerini, kısacası evrende tuttukları yeri idealarından alırlar.

⁸ Hem var hem yok denebilecek eylemler hakkında ortaya konanlara bilgiyle bilgisizliğin ortasında bir eylem denilmesi gerekliliği açıktır. Bu durumda, bunlara ne bilgi ne de bilgisizlik denemeyeceği de açıktır. O halde bunlara *bili* demek doğru olacaktır. Nitekim *bili*; ‘bilgilenmeyle ilgili olan veya inançların veya sanı ve kanıların oluşturulmasıyla ilgili olan, gerekli temellendirmeden yoksun oldukları ya da yanlış olabilecekleri gereğiyle bilgi olarak görülmemeyendir’dir.

Sonuç olarak, Platon'a göre bilginin konusu, bizi ku atan dünya hakkındaki ola an yargılarımıza konu olan tikel eyler, duyusal, maddi, olu ve yok olu içinde olan eyler, yani "samı" nesnelere de il, konusu mutlak ve de i mez özelliklere sahip olan "bilgi" nesnelere de il, konusudur. Örne in, çe itli tikel eylerin güzel olmasının ötesinde ve üstünde bulunan, Platon'un "güzelli in kendisi" dedi i, ebedi, de i meyen ve sınırlanmamı biçimde güzel olanın kendisidir. Bu yüzden felsefi bilginin konusunu tikel olan güzel de il, güzelin ideası olu turmaktadır. Çünkü güzelli in kendisi, yani mutlak sınırlanmamı güzellik, yeryüzünde kar ıla ılabilecek, duyularla gözlenebilecek, dokunulabilecek bir ey de ildir. Güzelli in kendisi soyut veya kuramsaldır, bu yüzden de sadece zihinsel olarak kavranabilir.

Platon'un bilginin duyular dünyasından ayrılarak, kavranabilir dünyaya geçmeyi gerektirdi ini savunması, gerek akılsal bilgi ile duyusal bilgi, gerekse duyular dünyası ile kavranabilir dünya arasında bir temel kar ıtlık veya ikilem yaratmı tır. Platon'un ortaya koydu u bu ikilem, dü ünürlerin üzerinde çalı arak çok sayıda çözüm geli tirdikleri en önemli problematiklerden birisi haline gelerek, tüm felsefe tarihini etkilemi tir (Çüçen 1996, s. 111).

KAYNAKLAR

- ADIVAR, A. (1994) *Tarih Boyunca lim ve Din*, stanbul: Remzi Kitabevi.
- AR STOTELES. (1996) *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan stanbul: Sosyal Yayınları.
- AR STOTLE. (1941) "Metaphysica" (ed. and tr.; Rishard McKeon), *The Basic Works of Aristotle*, Second Printing, New York: Random House.
- ASLAN, A. (2006) *lkça Felsefesi Tarihi Sofistlerden Platon'a*, stanbul; stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEV ZC , A. (2001) *lk Ça Felsefe Tarihi*, Üçüncü Basım, Bursa: Asa Kitabevi.
- ÇÜÇEN, A. K. (1996) " nanç ve Bilgi kilemi", *Felsefe Tartı maları*, sayı: 19, s. 110-118.
- PLATON. (1982a) "Menon", çev. Adnan Cemgil, *Diyaloglar 1*, stanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON. (1982b) "Kratylos", çev. Adnan Cemgil, *Diyaloglar 1*, stanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON. (1986) "Theaitetos", çev. Macit Gökberk, *Diyaloglar 2*, stanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATO. (1980a) "Timaeus", (tr; Benjamin Jowett), *The Collected Dialogues of Plato ncluding The Letters* (Ed: Edith Hamilton, Huntington Cairns), Tenth Printing, New Jersey: Princeton University Pres.
- PLATON. (1992) *Devlet*, çev. Sabahattin Eyübo lu, M. Ali Cimcoz, 7. Basım, stanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATO. (1980b) "Republic", (tr; Paul Shorey), *The Collected Dialogues of Plato Including The Letters* (Ed: Edith Hamilton, Huntington Cairns), Tenth Printing, New Jersey: Princeton University Pres.
- TEPE, H. (1995) *Platon'dan Habermas'a Felsefe'de Do ruluk ya da Hakikat*, Ankara: Ark Yayınevi.